

УДК 821.161.2Вовк+821.111(411)+821.111(415)

РОСЛИННА СИМВОЛІКА У ЛІРИЦІ ВІРИ ВОВК І ВИБРАНІЙ ШОТЛАНДСЬКІЙ ТА ІРЛАНДСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Смольницька О.О.

Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського

Досліджено в компаративному аспекті рослинні символи в поезії української письменниці в Бразилії Віри Вовк і творах шотландських та ірландських поетів, переважна більшість яких емігранти. Особливу увагу наведено троянді як католицькому символу. Доведено, що звернення до рослин означає зв'язок з рідними архетипами в іншому просторі. Пропоновані вірші вперше перекладені українською мовою. Задіяно оригінали (скотс і англійською) і україномовні переклади Максима Стріхи та власні. Здійснено переклад із ірландської. Дослідження має теоретичний і практичний характер.

Ключові слова: поезія, переклад, шотландистика, ірландистика, еміграція, архетип, символ, рослина.

Постановка проблеми. Кельтська традиція успішно розвивається в Україні в літературному, науковому та інших аспектах. Викликає інтерес неодноразово зазначувана подібність історії, культури, розвитку літератури Шотландії, Ірландії, Велсу, Бретані до української. Пропоноване дослідження присвячене порівнянню українських, шотландських та ірландських студій, зокрема – проблемі еміграції та виявленню цієї проблеми в рослинній символіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про науковий аспект можна зазначити, що у вітчизняній шотландистиці та ірландистиці він часто збігається з перекладацьким (детальніше зріз сучасної української шотландистики: [11]), аналітик виступає практиком, і навпаки. Зокрема, відомі теоретичні (історичні, культурні) студії Г. Казакевича, теоретичні та практичні праці перекладачки Г. Дикої, І. Качуровського, М. Новикової (про Р. Бернза або Бернса [9]),

Олени О'Лір, О. Радчук, М. Стріхи, О. Смольницької та ін. У практичному річизі це переклади Г. Дикої, В. Мисика, М. Лукаша (поезія Р. Бернза), І. Качуровського («Генерика і архітектоніка» та ін.), М. Новикової (шотландська поезія різних періодів [25]), Олени О'Лір, М. Стріхи (вичерпний аналіз української шотландистики від зацікавлення Р. Бернсом: [22]), О. Смольницької [19] та ін. (народні балади Прикордоння і взагалі шотландський фольклор, творчість В. Скотта тощо); праці з ірландистики Олени О'Лір, О. Подкоритової, Н. Ференс та ін. У названих випадках аналіз підтверджується ілюстрацією – наведенням власних перекладів. Це зумовлено браком україномовної інтерпретації багатьох важливих текстів шотландської (особливо з мови скотс) та ірландської літератур. Також усі ці аспекти поєднуються в одному результаті – наприклад, реалізації заходів, чий формат нагадує екскурс для зацікавленої аудиторії в процесі інтеракції ознайомитися зі здобутками іншої культури, здійснити паралелі з власною, українською. Успішність таких результатів підтверджується заходами в Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського (далі КЛМММР): 2018 р. було проведено день народження Роберта Бернса (Robert Burns Night, 25 січня), лекцію про творчість В. Б. Єйтса, прочитану кандидатом філологічних наук, перекладачкою Н. Ференс 15 лютого [7], фахівцем з творчості цього автора [24], а також відзначений в інтелектуально-культурному ключі День Святого Патрика (17 березня) [13]. Усі ці заходи викликали у присутніх несподівані асоціації з українською культурою. Планується розвинути в КЛМММР заходи, присвячені перекладацькому річизу, у тому числі напрями англістики і кельтології.

Виокремлення раніше не досліджених частин загальної проблеми. Кельтський дискурс як перспективний у дослідженні творів навіть тих письменників, які, на перший погляд, не пов'язані з цією культурою, виявляється під час компаративного аналізу. Зокрема, таким він постав під час аналізу творчості української письменниці в Бразилії (як авторка сама себе ідентифікує) Віри Вовк (автонім Віра-Лідія-Катерина Селянська, Wira Selanski, 1926 р. н., Борислав, далі еміграція, постійно мешкає в Ріо-де-Жанейро) – поетеси, прозаїка, драматурга, композиторки, науковця, перекладачки, літературного критика, громадської діячки, художниці. Її тексти аналізуються в контексті Нью-Йоркської групи (НІГ), а також окремо (дослідження О. Астаф'єва, Ю. Григорчук, І. Жодані, Т. Карабовича, В. Мацька, О. Смольницької, Л. Тарнашинської та ін.), проте складність, елітарність і постійне написання нових творів (а також численні мандри письменниці) вимагають дослідження в новому ракурсі. Зокрема, пропонується збагатити компаративний аспект.

Творчість В. Вовк уже аналізувалася в річизі шотландистики та ірландистики ([14–16], [20]), і кельтологічний напрям виявився плідним у дослідженні архаїчних прапервнів та чітких маркерів, архетипів, символів, образів текстів членів НІГ, особливо під час дослідження візій, сновидінь, опису фантазій, а також під час зіставлен-

ня з історією українців, американців та інших народів. Також цікавий мовний аспект: володіючи європейськими мовами, В. Вовк підтримує переклади своїх творів (і її перекладали англійською, французькою, румунською, есперанто, російською та ін.), сама вільно пише німецькою та португальською, здійснює автопереклади, але для неї принципово творити саме українською, і книги вона адресує українським читачам. В аналізованих шотландських та ірландських поетів теж неоднорідне мовне питання: ірландські – англомовні (хоча стаття пропонує і напівсліпий переклад із новоірландської – балада «Маленька Чорна Троянда»), шотландські – білінгви, бо писали англійською та скотс. Шотландсько-гельська у цьому дослідженні не розглядається. Важливе те, що вживання конкретної мови не вплинуло негативно на національну ідентичність розглянутих шотландців та ірландців.

Поезія В. Вовк у плані дослідження символів флори (у тому числі екзотичних бразильських і рідних, українських) уже досліджувалася [10], рослинний світ її текстів – широка тема, проте названа проблема вимагає ширшого висвітлення. Відповідно, кельтська культура завдяки своїй архаїчності й насиченості архетипами, а також прямим індоевропейським походженням і подібністю до української виявляється сприятливим підґрунтям аналізу. У порівнянні з В. Вовк досліджувалося кельтське підґрунтя й інших членів НІГ – Патриції Килини (Патрисії Нелл Воррен), яка має ірландську кров [15]. Відповідно, актуально розширити ірландський аспект, додавши шотландський і залучивши практичну роботу – поетичний переклад аналізованих віршів (з англійської та скотс) українською мовою, з відтворенням форми оригіналів (алітерацій, внутрішніх рим тощо).

Мета статті – проаналізувати в компаративному аспекті рослинну символіку у вибраній поезії В. Вовк, зіставивши з вибраними текстами ірландських і шотландських (переважно еміграційних) поетів. Передбачені **завдання**: 1) окреслити кельтський аспект у творчості В. Вовк; 2) порівняти розвиток шотландської та української літератури; 3) виокремити провідні рослинні символи у кельтській і українській традиціях; 4) розвинути компаративний аспект у дослідженні сакрального символу троянди (В. Б. Єйтс, шотландська література, В. Вовк).

Виклад основного матеріалу. Кельтська тематика не чужа українській письменниці в Бразилії, оскільки у випадку В. Вовк відіграють роль такі чинники як вільне знання французької мови, фахове знання жанру лицарського роману, мандрівка Бретанню («Бретонією») та іншими краями кельтів, наголос авторкою на кельтській семантиці багатьох назв у її рідній Галичині; також тут важливе звертання до куртуазної традиції, яка походила з бретонської, валлійської [18] та ін. Зокрема, це «вічні образи» – Трістан та Ізольда. У збірці «Елегії» (1956) В. Вовк свідомо ідентифікує свій вірш «Ізольда до Трістана» [4, с. 112–113] та інші («Ізольда» [4, с. 297] у збірці «Жіночі маски», 1994), присвячені цим персонажам, як кельтські за тематикою, хоча дія часто відбувається вже в еміграції (Бразилія). Проте з сюжету легенди відомо, що

Ізо́льда Ірландська була привезена до короля Марка в Корнуолл, а любовні втечі її з Трістаном мають широку географію (у тому числі в Бретані, іншому кельтському краю). Отже, Трістан та Ізо́льда не просто архетипна пара коханців, але й вигнанці (що порушили гейс – в язичницькому контексті, оммаж – з боку Трістана, і взагалі родинну вірність, тобто тут подвійна провина і подвійний трагічний тягар – докладніше про кельтське походження легенди: [18]). Мотив вигнання тут широкий, і для В. Вовк не принципово змальовувати конкретні топи любовного роману – вона осучаснює персонажів, водночас залишаючи їх кельтами.

Шотландська література, як й ірландська, поза британським контекстом мала неоднозначний, але цікавий і самобутній розвиток. Наприклад, у випадку Шотландії рання германомовна література (написана скотс і англійською) не створила трагічних сюжетів, рівних «Трістану та Ізо́льді» чи ірландським скелам [25, с. 13]. Хоча можна згадати цикл про феніів (фьянів), але саме писана література і вже не анонімна таких аналогів не знає. Отже, кельтська традиція (від себе можна додати, що й скандинавська) виявилася багатшою. Шотландська поезія, створена середньоанглійською, скотс, потім англійською мовами, мала інший шлях, що споріднює її з українською: з одного боку, це розвиток у загальноєвропейському контексті, з іншого – подекуди «випадання» з нього і створення не менш цікавих власних зразків. Натомість, якщо не звертатися до творів Середньовіччя і Відродження, доба романтизму пропонує справжній національний ренесанс. Пропоноване дослідження присвячене не античній спадщині (відбитій у шотландській германомовній поезії) чи «вічним образам», а орієнтує суто на національну, питому символіку та рідні архетипи.

Рослинні символи як виразники національних і наднаціональних (наприклад, релігійних) архетипів презентовані у багатьох культурах, приклади можна знайти у вербальному та невербальному (живописі, архітектурі тощо) мистецтві. Ґрунтовну систематизацію класифікацію рослин як виразників національного в шотландській поезії вже було зроблено [1, с. 107–108], проте слід здійснити комплексний і компаративний аналіз, наголосивши на найбільш показових аспектах і доповнивши новим матеріалом. У В. Вовк часто здійснюється сакралізація профанного, бо звичайні рослини – її національні архетипи: «Полюби повним серцем / Усе, що дала колиска / І що додали роки: / Будяки, полин, кропиву, тернину» [3, с. 99] (терен, тернина і глід – терновий вінець). Та сама тенденція – у кельтській поезії.

Зокрема, це вірш Дункана МакҐрегора Кре́рара (Duncan McGregor Crerar, 1836/37 – 1916) «Дзвіночки Каледонії» («Caledonia's Bluebells») [1, с. 107]. У вірші Александера Вінґфілда (Alexander Wingfield, 1828–1896) «The Caledonian» («Каледонці», тобто шотландці) фігурують такі символи Шотландії та її боротьби, як верес, будяк і дзвіночки [1, с. 314]. Інший поширений шотландський символ – маргаритки (стокротки) – daisies: «Маргаритки в Балтиморі» («Daisies in Baltimore») Деніела (Даніеля) МакІнтайра

Гендерсона (Daniel McIntyre Henderson, 1851–1906), «The Daisies» Дональда Рамсея (Donald Ramsay, 1848–1892), тощо. Маргаритка (або інший її аналог, проста польова ромашка), за британськими асоціаціями, означає наївність, дитинну невинність, і така тенденція сприйняття обігрувалася в класиці (врахуймо, що вікторіанська література значною мірою використовувала забобони, повір'я, звичаї, символіку): «У «Давіді Копперфілді» Ч. Діккенса Стірфорт не дарма називає Давіда не Davy, а Daisy, що означає «ромашка», включаючи у це прізвисько символічний зміст – «чистий, невинний, щирий»» [8, с. 163]. Діккенсівський заголовний герой справді на початку роману наївний. А у шотландського поета маргаритка має навіть націєтворчий зміст, бо нагадує йому покинуту Батьківщину, водночас викликаючи і відчуття беззахисності, зворушливості. Проте будь-яка квітка в шотландській еміґраційній ліриці амбівалентна: застосований символ (рідні квіти, побачені на чужині – надіслані в подарунок, зрізані чи вирощені на клумбі, тощо) означає і тендітність внутрішнього світу, і стійкість, здатність вистояти. Це своєрідні маркери, які допомагають ліричному герою не втратити власної національної ідентичності. Так само – в українській рецепції. У В. Вовк стокротка – багатозначний символ: беззахисність, невинність, чистота, але водночас і стійкість, дрібниця, яка важлива (виникає асоціація білого кольору, до того ж, «маргарита» – «перлина»), і це опозиція марним амбіціям (суєтному): «...не твої Альдебаран, чи Вега, / Чи навіть та мала стокротка / Над урвищем, / Що вже належить вітру» [3, с. 99]. Стокротка над урвищем – героїчний мікрокосм, протиставлений макрокосму (Усесвіту, сузір'ям).

Звичайно, важливо згадати інший, відоміший символ Шотландії – верес (heather), відомий і в Україні. Але у шотландському випадку верес описується надзвичайно часто. Наприклад, це поезія Вільяма Лайола (William Lyle, 1822–?) «Bonnie wee sprig' o the dear purple heather...», або «The land of the heather». Так само верес неодноразово згадується в ірландській поезії (часто пісенній), несучи не просто ландшафтну, а й символічну роль. В обох випадках верес асоціюється і з пролитою воїнською кров'ю (недарма епітет до нього purple, але водночас пурпур – це й бойова чи монарша слава), і з широкими просторами, lowlands або flat (аналогом можуть бути українські степи, також насичені флорою). Якщо продовжувати ландшафтний ряд, то і в Україні, і в Шотландії є низини, долини і Верховина (Highlands; М. Лукаш у перекладах з Р. Бернза дотримувався доместикованого варіанту «Верховина»).

В ірландському ключі флора як символ, а саме – верес на пустиці – фігурує у баладі Вільяма Оллінгема (William Allingham, 1824–1882) «Among the Heather» [3, р. 19–20]. Цей поет відомий українською завдяки перекладам Олени О'Ліп і моїм. Пропонована балада написана Irish English (далі уривок наводиться в моєму перекладі), має рефрен («among the heather» [4, р. 19–20]) і внутрішні рими (що взагалі притаманно шотландській та ірландській традиції). Сюжет дещо нагадує міфи і балади Р. Бернза «The Lass That Made The Bed To Me»:

герой зустрічає у негоду діву (*modest colleen* [3, p. 19]), яка мандрівника веде крізь бурю, але потім таємничо зникає. Хоча в тексті ірландського поета назване ім'я коханої ліричного героя – Моллі (Molly), – сюжет побудований як кельтські бувальщини про зустріч із фейрі, адже ці чарівні істоти являються саме на вересових пустищах, або на пагорбах чи в горах (недарма героїня заманювала туди), або в квітучому гліді. Верес – один з кельтських тотемів. Те, що герой загубив у негоду кохану, так само поширений фольклорний сюжет, у тому числі баладний. Цікаво те, що і у Р. Бернза, і у В. Оллінгема герой не відчуває трагедії (тоді як у народних баладах відчуття втрати коханої людини змальовується гіперболічно, часто з летальним виходом), натомість і дівка, і вересові квіти як дороговкази (в ірландському вірші) стають для нього добрими символами: «Та швидко сонце сіло, й ніч упала бурна, безпросвітна, / Я все ще двадцять миль ішов – десь дівка ділася привітна; / «Ей, Ескідуне!» я співав у буревії й громовиці, – / Мене зігрів жар почуттів, де сніг і вересу косиці» (в оригіналі кода: «Love'll warm me as I go through the snow, among the heather» [3, p. 20]). Обидва твори присвячені ініціацію, мандрівка тут і конкретна (завдяки пейзажу), і абстрактна – розвиток душі, кристалізація Аніми.

Також важливо врахувати зелень або траву взагалі. Показова епітафія на смерть письменника, перекладача, історика, автора знаменитої праці «Французька революція» Томаса Карлайла (Карлейля, 1795–1881), який був корінним шотландцем. Автор епітафії – Д.М. Гендерсон, назва твору – «Томас Карлайл (Похований в Екклефекані)» («Thomas Carlyle (Buried at Ecclefechan», додаток 2). Тут важливі рядки, які в оригіналі звучать так: «His mother-mould takes tenderly her own, / And o'er him spreads her green, all-sheltering plaid» [1, p. 95–96]. Мати-земля (архетиповий символ, відомий різним народам, у тому числі українцям) ніжно прищипляє, укладає своє дитя, покриває своїм всеохопним пледом, простилає його. В інтерпретації шотландистів це саме тартан [1, с. 118], тобто національний символ (перехрещення різнобарвних смуг у пледі, кольори строго регламентовані кожним кланом; аналогічна традиція – відмінність орнаменту в кожному селі, ще й залежно від статусу носія одягу, була в Україні; це різноманіття зумовлюється непоширеністю писемності в селах – так, до приходу на престол Марії Стюарт більшість шотландців, навіть аристократів, були неписьменними). Іменник *mould* багатозначний: це і «земля», і «перегній» (тоді натяк на розкладання плоті), і «цвіль». Мати-земля, природа приймає у себе того, хто став землею, і в тексті пряма цитата з Біблії та церковного казання («Natures «dust to dust»» [1, p. 95]), тобто земля повертає своє, відроджує право. Її право народжувати, але право й поглинати (що об'єднує землю з архаїчними, часто демонічними жіночими божествами, архетипом Жахливої Матері). Це відсилає до первісної «етики», згідно з якою батьки мали право вбити своїх дітей (і це перенеслося на рабовласницькі стосунки, де раб сприймався як неповнолітня дитина, що не має права голосу, тому його пан за вбивство

свого ж майна не ніс відповідальності). Трава і земля в цьому вірші взаємопов'язані. Похований належить землі, зелені, вересовому пустищу (*moorland*), а головне – Творцю. Земля – життя і смерть водночас. Вона приймає тіло на вічний спочинок, щоб воскресла душа. Важливо врахувати й інший рослинний символ Шотландії – згаданий у вірші верес, який від скорботи в плачі гуде (на вітру), як бойові сурми, це поховальна музика: «The moorland breezes shouted at his birth, / And blew brave music through him till his death!» [1, p. 96]. Тобто в епітафії знову підкреслюється ототожнення письменника, вченого і воїна. У старовинній Шотландії ці поняття (бард і воїн) часто були подібні через бойовий характер мистецтва. Таким чином, Т. Карлайл, хоча й належав іншій добі, але сприймався своїм народом як справжній шотландець, і його постать одноплемінники ідентифікували крізь знайомі їм маркери. Недарма похованого згадують разом з тріадою найвидатніших творців шотландської нації, її символів: Джоном Ноксом (John Knox, прибіл. 1510–1572, лідером пресвітеріанців, особистим ворогом католики Марії Стюарт) як пророком, героєм Вільямом Воллесом (William Wallace, 1270–1305), поетом, «бардом» Робертом Бернзом (який виконує ту ж функцію для шотландців, що й Т. Шевченко для українців) – саме в такій послідовності (український переклад це відтворив): «Knox, Wallace, Burns, priest, patriot and bard, / Woke once again, sleep now in yon kirkyard» [1, p. 96]. Тепер, завдяки Т. Карлайлу, у Шотландії з'явилася наука, шотландська нація осмислила себе. відбувся перехід від інтуїтивного до теоретичного, але інтуїтивне допомагає проводити в останню путь тіло вченого.

Інший відомий шотландський символ – чортополох, будяк (*thistle* – наприклад, поема Г. Мак-Діарміда «A drunk man looks at the Thistle»). Ця рослина викликає й українські асоціації. Риси цього символу: яскравість (квіти), стійкість (що переходить у «колючість»), незалежність (аналогічно – опис у «Хаджи-Мураті» Л. Толстого). А. Вінгфілд у вірші «Каледонія» так характеризує будяк (переклад зі скотс М. Новикової): «И ежели ступить захочет лиходея / На этот малый край – свободы рай, – / Ему навстречу вскинет голову репей: / «– Попробуй-ка, меня сломай!»» [1, с. 315].

Також викликає паралелі з українським фольклором горобина (*rowan*), уживана у народній магії (на добробут подружжя, або від зубного болю, тощо [6, с. 133–134]). У шотландській еміграційній поезії вона також часто згадується: «Flow'rs frae hame» [1, p. 14] Д.М. Гендерсона (у перекладі М. Новикової «Посылка из дома», дослівно зі скотс – «Квіти з дому»), «Among the Grampian Hills» Дж. Кеннеді (у перекладі «В Грампиановых горах»), тощо [1, с. 107]. У Д. Гендерсона згадуються полишені ним кохання і береги Клайду (річка Клайд, відома з балад, є одним із символів Шотландії). Але кохання у фіналі ототожнюється взагалі з Батьківщиною: «Scotland! 'tis thine, the heather free / My Scotland, 'tis thine, the bonnie wee rowan...» [1, p. 14]. Сам образ горобини амбівалентний: вона цвіте білим (ознака чистоти), але її яго-

ди червоні та нагадують кров. З цим деревом пов'язані численні вірування, звичаї, замовляння, заклинання, табу та забобони. У Шотландії горобина, «гірський ясен» (mountain ash [27], є багато інших назв, у тому числі гельською), вважалась оберегом од відьомського пристриту [26, с. 55] – наприклад, у Стратспі на День Усіх Святих овець і ягнят проганяли крізь горобиний обруч, щоб урятувати від фей і відьом [26, с. 84]; Першого Травня (коли танцювали навколо жердини) біля худоби клали горобинові палиці [26, с. 322]. Так само в українських віруваннях горобина рятує од відьом, покійників (щоб умерлі не повернулися додому), а кинута у вогонь, прорікає стосовно нових людей [6, с. 134]. У шотландців горобинові палички зв'язувалися хрест-навхрест і носилися під одежею [26, с. 125] – тобто цей язичницький обріг виконував і функцію натільного хрестика. Так само дим від горобини вважався очисним, і крізь нього на Свято Багать проганяли худобу; горобину вішали на двері, щоб одігнати вроки [26, с. 415–417]. Це дерево – обріг і в ірландців. Горобина вшановувалась як священне дерево у стародавніх греків, германців, скандинавів (можливо, певні вірування про горобину як найперше дерево, з якого різьбили руни [27], передалося шотландцям, у чьому етногенезі були й вікінги), балтійців та інших народів. Засобами порятунку від нечистої сили в шотландців і англійців були сіль, перевернута підкова, звичайно ж, хресне знамення і горобина та червона нитка. У слов'ян горбина відлякує чорта, бо на ній нанесені хрестики. На Британських островах вважали, що ці ягоди мають знак пентаграми – також оберегу від нечисті [27]. Отже, у віруваннях основні сакральні ознаки горобини: дерево як таке, вогонь, червоний колір.

Ірландська поезія в плані рослинної символіки також може викликати асоціації з іншими культурами – у тому числі християнські. Так, в ірландській ліриці найчастіше згадується трилисник (shamrock) як символ Ерін (Ірландії) і святого Патрика, який, за легендою, на прикладі цієї рослини показував на верненім язичникам-пиктам принцип Трійці [12–13]. Також трилисник має форму хреста і в ірландському народному католицизмі пов'язується з цим ключовим християнським символом. Асоціації, які виникають в ірландців з цією рослиною: зелений колір (символ Ірландії), молодість, стійкість, зв'язок християнства (яке має одну з найдавніших європейських традицій саме в цій країні) і прапервнів рідного несвідомого.

Інший символ, дуже часто та специфічно репрезентований у поезії різних народів, – троянда. Це спільний символ для шотландської та ірландської поезії. Саме значення троянди як сакрального символу в християнстві та інших релігіях, а також на прикладі різних культур, неодноразово аналізувався [17], тому у дослідженні пропонується практичний аспект – приклад кількох поетичних текстів. Так, у шотландській поезії цікавий вірш поета-білінгви (який писав англійською та скотс), діяча «шотландського Відродження» Г'ю МакДіарміда (Hugh MacDiarmid, автонім Christopher Murray Grieve, 1892–1978) «Маленька Біла Троянда»

(«The Little White Rose»), присвячений Джону Говсворту («To John Gawswordth»): «The rose of all the world is not for me. / I want for my part / Only the little white rose of Scotland / That smells sharp and sweet – and breaks the heart» [2]. У моєму перекладі (2018): «З усього світу ружа не моя. / Бажання ось моє – / Шотландська ружа біла лиш одна, / Маленька й запашна, що серце розіб'є». Тут рідний архетиповий символ доведений до крайнощів, упізнання свого (можливо, у вірші натяк на еміграцію) межує з болем.

Знаменита ірландська народна балада XVII ст., відома в багатьох варіантах, створена ірландсько-гельською та англійською, – «Моя маленька Чорна Троянда» («Ruisinn Dubh»). Показові уривки, в яких обігрується алегоричний образ Батьківщини (тут і далі мій переклад, 2016): «О, не плач, моя Чорна Троянда, тепер! / Втішся: море зелене долають ченці: / То прощення від Папи привозять гребці, / Зелене море – з іспанським вином посланці, / Моя Чорна Троянда, єдина тепер! // ...Якби я коней мав – розорав би весь світ, / Замість Біблії – Чорна Троянда моя, / І панну тоді цілував би лиш я, / Яка інших і не цілувала іще! / В обійми б узяв Ружі Чорної цвіт!».

Сам текст алегоричний: замаскована під любовну балада насправді політична, бо чорна троянда – пісенний символ Ірландії (як і корова, оскільки англійці-завойовники забороняли ірландцям прямо згадувати у фольклорі назву підкореної країни [21]). Чорна Троянда виступає тут і як кохана, з якою розлучили героя, і як недоступний об'єкт (подібний до Прекрасної Дами у трубадурів, тобто сакральна постать – зашифрований натяк на заборонену катарську церкву, тобто сакральний символ), і як Аніма, яку Анімус повинен відстояти та відвоювати.

Слово *dubh* означає «чорний», а ще «чорноволосий». Отже, лірична героїня може бути як алегоричною квіткою, так і дівчиною-брюнеткою (такий ірландський тип є) на ім'я Роза (в англомовних перекладах її іноді навіть називають Розаліною – Rosaleen). Оповідач (він же ліричний герой) звертається до Ірландії, щоб вона не сумувала, бо католицька Іспанія і папа римський як спільники допоможуть у боротьбі з протестантською Англією. Вино тут згадане, певно, для причастя. Узагалі ірландський пісенний фольклор часто згадує католицизм як неодмінну рису ідентичності свого народу. У цій баладі поєднуються екстаз релігійний і еротичний (який насправді маскує релігійний та націєтворчий).

У католицько-містичному та іншому аспектах показовий вірш В.Б. Єйтса (William Butler Yeats, 1865–1939) «To the Rose upon the Rood of Time» (1892, збірка «Троянда» – «Rose», 1893) – у перекладі М. Стріхи «До Троянди на розп'ятті часу». Ця троянда червона (кров; символ Христових мук; колір Мадонни; синтез радості й страждання): «Red Rose, proud Rose, sad Rose of all my days!» [28, р. 23] (у перекладі М. Стріхи: «Ясна Троянда, горда і смутна» [23, с. 260]). Епіграф до збірки – зі святого Августина: «Sero te amavi Pulchritudo tam antiqua et tam nova! Sero te amavi» [28, р. 23], тобто:

«Занадто пізно я полюбив тебе, о ти, Красо, дrevня і водночас нова! Занадто пізно я полюбив тебе» (переклад з латинської мій. – О.С.), і в Єйтсовій книзі логічна ланка: любов – троянда. До символу троянди ірландський письменник неодноразово звертався, адже: «За коментарем самого Єйтса: «...впродовж багатьох століть троянда була символом духовної любові й вищої краси», крім того, в ірландській та англійській поезії вона була «релігійним символом... символом жіночої краси... і символом Ірландії» [23, с. 260]. (Додамо, що це так само й символ Шотландії). В Єйтса троянда – це й *Rosa alchemica*, і «Троянда миру», і «Троянда тиші», і розенкрейцерський символ (як у згаданому вірші – троянда і хрест), близькі йому як члену і навіть засновнику кількох містичних орденів; також ця квітка в письменника має багато інших складних інтерпретацій. У згаданому вірші Троянда виразно ірландська (не лише тому, що в тексті фігурують герої Фергус, Кухулін та ін. – образи, описувані Єйтсом в інших творах), її значущість підкреслюється рефреном «Зо мною будь». Від національного символу квітка підноситься до загальнохристиянського, це райська троянда (у перекладі М. Стріхи «Раю» Данте – «райська Ружа»), але далі знову переходить в іпостась національного: «Зо мною будь. Ще поки світить день / – Співаю Ейре, славному давнину; / Трояндо горда, ти повік зо мною» [23, с. 260].

Нагадує Єйтсову троянда у поезії В. Вовк – але без прямих впливів, а завдяки несвідомому чиннику – католицькій символіці. Це помітно у ще не публікованому вірші «Містична троянда» (додаток 1). У новій книзі «Професор Талалай» (2018), написаній як сублімація реальності (про любов і кохання, про високе і тілесне, про любов земну і божественну, про amor і любов до ближнього – *caritas*, про любов, яка сходить – *amor descendens*, любов старших, ілюзію і самооману, нарцисизм тощо), є однойменний вірш – теж «Містична троянда», але який має дещо іншу концепцію: «Трояндою, що з пуп'янка / Загортається щораз рясніше / В пахучі пелюстки, / Розцвітає кохання. // Ніхто не спроможний / Оборонитися проти тієї / Містичної сили, / Бо наше серце – крихка посудина / В обіймах стихії» [5, с. 34–35]. Людина і серце – «крихка посудина / В обіймах стихії» [5, с. 35] відсилає до образу в молитвах про човен у бурю, а також до середньовічних католицьких тверджень про людину – хитку тростину й свічку на вітру. В усіх трьох випадках – вірші Єйтса і двох поезіях В. Вовк троянда саме червона, палка, пристрасна, архетипова («червоні коралі» [2] – бо співи, тобто творчість, означають екстаз і кров серця), а головне – містична. Це підтверджує, що у кельтській поезії троянда – біла, червона і чорна – має виразну національну конотацію, поєднану з релігійною. Водночас саме завдяки християнському чиннику цей символ набуває подібних рис із інтерпретацією в українській поезії (у В. Вовк). Троянда національна і водночас наднаціональна.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у досліджених текстах, попри відсутність прямих взаємодій, через подібність кельтської та української історії та культур можна виокремити

концепти: Батьківщина, материнська мова, еміграція, християнська віра як чинник самоідентифікації, а також божественна любов. В еміграційній літературі творчість виступає принциповою сублімацією, подоланням розриву між покинутою Батьківщиною і реальною землею, де опинився ліричний герой (і сам автор). У В. Вовк ця проблема автоматично знімається, оскільки авторка не вважає себе діаспорною письменницею, проте в самих її текстах і творчому методі спостерігаються принципи, спільні й для кельтської літератури на Батьківщині та в еміграції, – прагнення зберегти власну ідентичність. Одним з таких способів виступає рослинний символ. У статті проаналізовано маргаритку (стокротку), верес, трілісник, будяк (чортополох), горобину, троянду, екзотичні бразильські рослини та українські (у В. Вовк). Сакральний символ квітки часто містичний (особливо в ірландській поезії та в творах В. Вовк – католицька троянда). Впадає у вічі символ рідної землі – матері, яка і народжує, і має право забрати прах до праху (вірш Д.М. Гендерсона – епітафія Т. Карлайлу). Ідентифікуючи природу зі знайомими реаліями (як-от шотландським пледом, тартаном), персоніфікуючи неживе, носій синкретичної свідомості, який пам'ятає власну ідентичність, таким чином розв'язує власну психологічну проблему, виводить свою психіку з колапсу після зіткнення з Танатосом, усвідомлення, що учитель нації (ототожнюваний з бардом, героєм, тобто сакральними постатями), не вічний. Так само лірична героїня В. Вовк сублімує іншу реальність, знаходячи в ній паралелі з рідною українською культурою. Шотландець залишається в еміграції шотландцем – так само в текстах В. Вовк помітно адаптацію, абсорбування іншого досвіду, але не асиміляцію. Робота має перспективу продовження з огляду на багатий масив шотландської літератури англійською та скотс і насиченість цих текстів архетипами. У перспективі дослідження поетичний переклад українською мовою корпусу віршів (скотс і англійських) шотландських авторів.

Додаток 1. Віра Вовк, «Містична троянда» (2018). Нині у Всесвіті розцвітає / Містична троянда, / Розкриймо наше убоге серце / На привітання! // Хай розсипається намисто співів – / Червоні коралі! / Містична троянда в пелюстках топить / Усі серця болі. // Вплетімося в ангельські хороводи, / В гірлянди сузір'їв, / Будьмо частиною вічного світла / В минулій стихії [2].

Додаток 2. Деніел (Даніель) МакІнтайр Гендерсон «Томас Карлайл (Похований в Екклефекані)». Поетичний переклад з мови скотс Ольги Смольницької (2018). Настала, так, пора – він одійшов, / Великий, мудрий, славний у віках – / Це рід його! Його «до праху прах», / «Земля у землю», честь його і кров, / Закон кінцевий, у пошані схов. / Ні, не в Абатстві – там, де церкви двір; / Земля-матуся зогріва убір, / Над ним простерла зелені покров. // З шотландської землі створив Бог-Цар, / І дух вдихнув у тіло Сам Владар, / І вторував у вересі пустар, / На смерть його був музики удар! // Нокс, Воллес, Бернз – отець, герой і бард, / Пробудяться, а цвинтар – їхній град.

Список літератури:

1. Велилаева Л.Р. Патриотические мотивы в шотландской эмиграционной поэзии США XIX века / Велилаева Лилия Раимовна ; дис. ... к. филол. н. – 10.01.03 – Литература народов стран зарубежья (литература стран Западной Европы и Северной Америки, а также ЮАР, Австралии и Новой Зеландии). – 2017. – 446 с.
2. Вовк В. Містична троянда / Віра Вовк // Лист В. Вовк до Ольги Смольницької від 6 січня 2018 р. (З неопублікованого архіву О. Смольницької).
3. Вовк В. Нев'яучий квіт / Віра Вовк. – Ріо-де-Жанейро, 2017. – 114 с.
4. Вовк В. Поезії / Віра Вовк. – К.: Родовід, 2000. – 422 с.
5. Вовк В. Професор Талалай / Віра Вовк. – Ріо-де-Жанейро, 2018. – Автор. комп. набір. – 57 с. (З неопублікованого архіву О. Смольницької).
6. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Миколайович Войтович. – Вид. 4-ге. – К.: Либідь, 2015. – 664 с.; іл.
7. Коровченко С. Вільям Батлер Єйтс: кельтика, езотерика та кохання / Світлана Коровченко. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/Museum.Maksum.Rulskiy/posts/1856683547697314> (18.02.2018).
8. Некряч Т.Є., Чала Ю.П. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі. Монографія / Т.Є. Некряч, Ю.П. Чала. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. – 194 с.
9. Новикова М. Міфи та місія / Марина Новикова. – К.: Дух і літера, 2005. – 432 с.
10. Смольницька О.О. Бразильська екзотика у рецепції Максима Рильського (цикл «Ріо-де-Жанейро») і вибраній творчості Віри Вовк / Смольницька О.О. // Міжнародна науково-практична конференція «Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізаційних викликів» (16-17 квітня 2018 р., м. Ужгород, на базі факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету). [У друці].
11. Смольницька О.О. Відтворення багатозначних концептів при перекладі в сучасній українській шотландистиці (на прикладі анонімного ламенту «Quhen Alysandyr oure kung was dede», XIII ст., рання скотс) / О.О. Смольницька // Тенденції та перспективи розвитку викладання іноземних мов в інноваційному суспільстві : Зб. наук. праць IV регіональної наукової конференції, 25-26 листопада 2016 р., Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, факультет української й іноземної філології та мистецтвознавства, кафедра іноземних мов для гуманітарних спеціальностей. – Дніпро: ЛІРА, 2016. – С. 101–106.
12. Смольницька О. День Святого Патрика / Ольга Смольницька. – Режим доступу: <https://uain.press/blogs/olga-smolnytska-den-svyatogo-patryka-750427> (16.03.2018).
13. Смольницька О. День Святого Патрика у Голосіївському мануарі: від музики і поезії до ірландських анекдотів / Ольга Смольницька. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2071244503143428&set=pcb.2071251503142728&type=3&theater> (21.03.2018).
14. Смольницька О. Доместикація як орієнтир на рідні національні архетипи та символи у творчості членів Нью-Йоркської групи і поезії шотландських емігрантів / О. Смольницька // Південний архів (Філологічні науки). – 2018. – № 72. [У друці].
15. Смольницька О.О. Експліцитна та імпліцитна кельтська символіка у творчості вибраних членів Нью-Йоркської групи (Віри Вовк і Патриції Килини) / О.О. Смольницька // Філологічні трактати. – Т. 9. – № 3. – С. 44–51.
16. Смольницька О. Жінки-святі у поезії Віри Вовк: киеворуський і західноєвропейський контексти з кельтськими паралелями / Ольга Смольницька // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – Вип. 1(37). – Ужгород, 2017. – С. 83–90.
17. Смольницька О. Католицький символ троянди у поезії Віри Вовк (Ріо-де-Жанейро): контекстуальний підхід / Ольга Смольницька // Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць. – Серія «Філологія». – Переяслав-Хмельницький: «ФОП Домбровська Я.М.», 2017. – Вип. 26. – С. 162–172.
18. Смольницька О. Компаративний аналіз поеми Лесі Українки «Ізольда Білорука» і шотландського циклу легенд про фейнів «Смерть Дірмеда» / О. Смольницька // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / упоряд. Н. Стащенко. – Т. 6. – Луцьк: РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – С. 120–126.
19. Смольницька О.О. Порівняння спільних мотивів у вибраних шотландських баладах і малому жанрі пісенного фольклору: проблеми поетичного перекладу / Смольницька О.О. // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць / ред. кол. : Ю.П. Бойко, О.В. Ємець, Л.І. Белехова та ін. – Хмельницький: ХНУ, 2017. – Вип. 13. – С. 82–87.
20. Смольницька О.О. Старозавітний дискурс у вибраній королівській шотландській поезії кінця XVI – початку XVII ст. у зіставленні з українською мистецькою рецепцією XXI століття / Смольницька О.О. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». – 2016. – Вип. 6. – С. 46–53.
21. Смольницька О.О. Фемінінний образ-символ Ірландії у вибраній англійській ірландській поезії: проблема українського перекладу / О.О. Смольницька // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць / укладачі: І.В. Ковальчук, Л.М. Коцюк, О.Ю. Костюк. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2017. – Вип. 64. – Ч. 2. – С. 122–126.
22. Стріха М., О'Лір О. «Пісні шотландського Пограниччя» та їхнє українське відлуння / Максим Стріха, Олена О'Лір // Сучасність. – 2012. – № 7–8. – С. 170–189.
23. Стріха М. Улюблені переклади / Максим Стріха. – Вид. 2-ге, випр. і доповнене. – К.: Пенмен, 2017. – 770 с.
24. Ференс Н.О. Перекладацька інтерпретація поетичної картини світу В.Б. Єйтса (на матеріалі українських та російських перекладів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Ференс Наталя Олександрівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2015. – 19 с.
25. Шотландии кровавая луна : Антология шотландской поэзии (с XIII-го века до века XX-го) / сост. и пер. М.А. Новикова ; Таврический национальный ун-т им. В.И. Вернадского, Крымский центр гуманитарных исследований. – Симферополь: СОНАТ : Крымский Архив, 2007. – 320 с.
26. Энциклопедия суеверий. – М.: Миф, Локид, 1995. – 560 с.; илл.
27. Kendall P. Rowan / Paul Kendall / Trees for Life / Mythology & folklore. – Available at: <https://treesforlife.org.uk/forest/mythology-folklore/rowan2/>. – Accessed: 10.04.2018.
28. The Collected Poems of W.B. Yeats. – The Wordsworth Poetry Library, 2000. – 402 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. A Bit Bookie of Verse in the English and Scots Tongues / by Daniel McIntyre Henderson, author of «Poems, Scottish and American». – Baltimore: University Book Store, 1905. – 130 p.
2. MacDiarmid H. The Little White Rose / Hugh MacDiarmid. – <http://www.poetryfoundation.org/poem/176172>. – Accessed: 08.03.2015.
3. The Golden Treasure of Irish Song and Lyrics / Ed. by Charles Welsh. – Vol. 1. – New York: Dodge Pub. Co, 1907. – 1149 p.
4. © Переклад Ольги Смольницької. 2016–2018.

Смольницкая О.А.

Киевский литературно-мемориальный музей Максима Рыльского

**РАСТИТЕЛЬНАЯ СИМВОЛИКА В ЛИРИКЕ ВЕРЫ ВОВК
И ИЗБРАННОЙ ШОТЛАНДСКОЙ И ИРЛАНДСКОЙ ПОЭЗИИ****Аннотация**

Исследованы в компаративном аспекте растительные символы в поэзии украинской писательницы в Бразилии Веры Вовк и произведениях шотландских и ирландских поэтов, подавляющее большинство которых эмигранты. Особое внимание уделяется розе как католическому символу. Доказано, что обращение к растениям означает связь с родными архетипами в ином пространстве. Предлагаемые стихи впервые переведены на украинский язык. Задействованы оригиналы (на шотландском и английском) и украиноязычные переводы Максима Стрихи и собственные. Осуществлен перевод с ирландского. Исследование носит теоретический и практический характер.

Ключевые слова: поэзия, перевод, шотландистика, ирландистика, эмиграция, архетип, символ, растение.

Smolnytska O.O.

Maxim Rylsky Literature-Memorial Museum in Kyiv

**THE PLANT SYMBOLIC IN THE LYRICS OF VIRA VOVK
AND THE SELECTED SCOTTISH AND IRISH POETRY****Summary**

The plant symbols in the comparative aspect in the poetry of the Ukrainian writer in Brazil Vira Vovk and the Scottish and Irish poets, the most of whom are emigrants, were investigated. The rose as Catholic symbol is emphasized. It is proved that an appeal to plants means a connection with native archetypes in another space. Proposed poems are at first translated into Ukrainian. The originals (in Scots and English) and Ukrainian-language translations of Maksym Strikha and my own are used. Also, the translation from Irish is given. The study has a theoretical and practical character.

Keywords: poetry, translation, the Scottish Studies, the Irish Studies, emigration, archetype, symbol, plant.